

university press " 2008, – 295 p. 3. Ch. purgeon – 1892, Sermon #2248. The Golden Treasury of Puritan Quotations, edited by I. D. E. Thomas 4. Dr. Murad Wilfried Hofmann "Differences between the Muslim and the Christian Concept of Divine Love"). 5. Митрополит Антоній Сурожський "The meaning of Christ's commandment of Love"http://www.metropolitianthony.org.ru/eng/eng_246.htm 6. Dr. Murad Wilfried Hofmann "Differences between the Muslim and the Christian Concept of Divine Love" <http://tr.bibliyotek.com/indir/pdf/murad-wilfried-hofmann/> 7. Philosophy and Christian Theology Aug 9, 2012 <http://www.godandscience.org/love/greatest.html>).

Мальонкіна О. М., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНА СВОЄРІДНІСТЬ ШКІЛЬНИХ ДРАМ ТА ІНТЕРМЕДІЙ XVIII СТ.

У статті аналізується лексична своєрідність шкільних драм та інтермедій XVIII ст. із погляду барокового протиставлення книжної та народнорозмовної лексики.

Ключові слова: книжна й народнорозмовна лексика, шкільна драма, інтермедії до драм, староукраїнська літературна мова XVIII ст., бароко.

В статье анализируется лексическое своеобразие школьных драм и интермедий XVIII в. с точки зрения бароккового противопоставления книжной и народной лексики.

Ключевые слова: книжная и народноразговорная лексика, школьная драма, интермедии к драмам, староукраинский литературный язык XVIII в., барокко.

The author analyzes the lexical originality originality of school dramas and interludes of XVIII c. according to baroque contrast of literary and colloquial lexis.

Key words: literary and colloquial lexis, school drama, interludes to dramas, Old Ukrainian literary language of XVIII century, Baroque.

Українські драми та інтермедії стали полем для досліджень І. Франка, М. Гудзія, М. Сулими, М. Грицяя, З. Мороза, В. Шевчука. В історичній лінгвістиці вони були предметом окремого вивчення у роботах Г. Стрельчук, яка розглядала словозмінні особливості іменника в мові українських інтермедій XVII – XVIII ст. [Стрельчук 2002], та узагальнення у працях В. Передрієнка, який

досліджував формування української літературної мови XVIII ст. на народній основі [Передрієнко 1979] та староукраїнську "просту мову" XVI – XVIII ст. в контексті формування національної літературної мови [Передрієнко 2001, 16–23].

Актуальність нашого дослідження полягає в детальнішому вивченні та зіставленні лексичних особливостей драм та інтермедій XVIII ст., що демонстрували взаємодію книжної мови з живою народною. Ця стаття є спробою дослідити мову інтермедій у взаємозв'язку з мовою шкільної драми, акцентувавши увагу на домінуванні тих чи інших типів лексики залежно від жанру твору та функціонального стилю.

Мета дослідження: охарактеризувати лексичні особливості драматичних творів різних жанрів відповідно до функціональних слогів, дослідити взаємодію високого та низького стилю, поєднання рис яких характерне для епохи Бароко, а також з'ясувати використання та роль інших мов як невід'ємного атрибуту жанру інтермедії.

Джерельну базу дослідження становить драма Г. Кониського "Воскресеніє мертвих" та інтермедії до неї, бо на прикладі цих творів можна встановити, якими принципами керувався автор при виборі тієї чи іншої мови написання і які чинники вплинули на вживання різномовної лексики. Оскільки твори різняться жанровою належністю, метою створення і, відповідно, мовними особливостями, то важливим є факт, що вони написані одним автором: це дозволяє деталізувати сферу дослідження й відкинути такі причини добору лексики, як різна територія проживання, освітній рівень авторів.

Вибір для дослідження саме драматургії XVIII століття зумовлений нашою зацікавленістю періодом, що охоплював кінець XVII – початок XVIII ст., визначався як пізнє бароко і спричинив зміни в історії країни, безпосередньо вплинувши на її культуру в цілому і літературу зокрема. "Специфічною рисою мовної свідомості освіченої частини українського суспільства було те, що вона формувалася в умовах мовного "многосвіття", де важливе місце посідали латина, давньогрецька, польська мови тощо. Мовна свідомість староукраїнського суспільства у XVIII столітті формувалася на ґрунті мовної свідомості попередньої доби з її функціональною тотожністю багатьох генетично гетерогенних елементів – церковнослов'янських та українських" [Гнатюк 2010, 369–370].

Істотні зміни в житті суспільства створили різностанові літературні тексти, чим зумовили появу своєрідних за тематикою і способами художньої реалізації задуму творів, утвердили світські писемні пам'ятки з притаманними їм рисами. На думку М. Довгалевського, висвітлену у

праці "Сад поетичний", з церковної та світської витворилася мішана література, яка водночас включала і церковну, і світську тематику [Довгалевський 1973, 46]. Отже, поєднання різних тем у текстах спричинило зміни в мовній системі, відкривши нові шляхи для причинення і подальшого закріплення живого народного мовлення.

Ми встановили, що зміни української мовної системи найкраще розглядати на прикладі драматургії XVII – XVIII ст., яка уповні відобразила лінгвальну дійсність тогочасного суспільства. Вона відзначилася мовною строкатістю, зумовленою історичними особливостями її розвитку: її походження було пов'язане зі статутом церковних навчальних закладів, а саме духовних братських шкіл. Драматичні твори здебільшого інтерпретували переважно біблійні сюжети, ставилися до Різдва, Великодня ("Вѣршѣ з трагедіи" "Хѣ пасхонѣ" Григорія Бѣгослова" Андрія Скульського, "Размышляне о муцѣ Христа Спасителя нашего" Іоаникія Волковича) і писалися у XVII ст. староукраїнською мовою. Із першої половини XVII ст. до моралізаторської релігійної драми почали додаватися інтермедії (короткі сценки на побутову тематику, написані в гумористичному тоні мовою, близькою до живого народного мовлення, головними персонажами яких були простолюдини). До найкращих взірців інтермедій доби Бароко належать інтерлюдії до драм М. Довгалевського "Комическое дѣйствіе", "Властотворній образ", а також до драми Г. Кониського "Воскресеніе мертвих".

Згодом функції літературної мови перейняла церковнослов'янська мова під впливом Росії на політику, економіку і культуру України і в результаті указу Петра I 1720 року, який дозволяв писати тільки тією мовою, яка нічим не відрізняється від московської. Також розглядалася можливість утворення спільної літературної мови для українського та російського народів, якою повинна була стати церковнослов'янська [Русанівський 2001, 129]. Отже, указ Петра I спричинив значні відмінності в мові написання драматичних жанрів літератури різних стилів: драми високого стилю на початку XVIII ст. почали писатися церковнослов'янською мовою, а інтермедії до них – староукраїнською мовою, близькою до народнорозмовної, проте динамічні процеси в мовній системі зумовили взаємодію лексики різних слогів і її інтерференцію.

Поділ функціональних слогів літератури Київської Русі детально представлено В. Русанівським в "Історії української літературної мови". Він визначив високий (конфесійна і ораторська література),

середній (мова літописів і художньої літератури) і низький ("Руська Правда", грамоти) стилі. "Високий стиль репрезентувала старослов'янська мова... Середній стиль поєднував у собі церковнослов'янські елементи – основа стилю – і в значній кількості місцеві фонетичні, граматичні і особливо лексичні особливості... Знижений стиль може бути названий так тільки умовно. ...він становить собою літературну мову східних слов'ян, що, очевидно, розвивалася ще до прийняття Руссю християнства. У ній домінують місцеві східнослов'янські риси, хоч наявні й церковнослов'янізми" [Русанівський 2001, 10–11].

На відміну від літератури Київської Русі, система функціональних слогів доби Бароко розширила сферу свого використання. У XVIII ст. на основі текстів того часу Ф. Прокопович у своїй праці "Про риторичне мистецтво" також визначив три види стилю: високим повинні були писати церковні та світські оратори, середнім панегіристи та історики, а автори листів – низьким. Проте, він зазначив можливість перетинання і поєднання стилів в одному творі відповідно до вимог теми, наголосив на розширенні використання низького стилю у процесі навчання. Ф. Прокопович більше наголошував на функціях певного стилю в тексті (виклад матеріалу варто здійснювати низьким стилем, розважати читача середнім, а зворушувати – високим), ніж на належності конкретних жанрів до слогів [Прокопович 1979, 143–148].

Як можемо переконатися, драма та інтермедії Г. Кониського вказують на те, що українська літературна мова XVII – XVIII ст. продовжувала на практиці застосовувати теорію трьох функціональних стилів. Відповідно, драма Г. Кониського "Воскресеніє мертвих" була написана високим стилем із властивим йому урочистим викладом, ускладненим синтаксисом, а також домінуванням книжної лексики. Ми встановили, що специфіка мови цієї драми проявляється в паралельному вживанні лексем старослов'янського та українського народнорозмовного походження, що свідчить про взаємодію лексики різних слогів: *глава / голова*: Ах, болять кості, *глави* не могу подняти (УЛ XVIII, 345) / За *голову* заплачу, а хоча й і вдвоє (УЛ XVIII, 341), *кто / хто*: Однак, *кто* дає зерну стебло, колос, ості, той і порох оберне в тіло (УЛ XVIII, 338) / *Хто* би он і святий, потягнет за мною (УЛ XVIII, 341), *людіє / люди*: *Людіє*, живущі в сем світі сугубо (УЛ XVIII, 338) / Чи, як єдин чоловік, встануть так всі *люди*? (УЛ XVIII, 338).

Інтермедії до драми "Воскресеніє мертвих" написані низьким стилем, староукраїнською мовою на основі народнорозмовної, тому їм властива розмовна, просторічна лексика: *лежень*: Оттак тобі, *лежню*, коли не хочеш робити! (УІ XVII – XVIII, 178) (СПГ, 54), *прочвара*: А що там за *прочвара*? Ох, моя годино! (УІ XVII – XVIII, 166) (СПГ, 83), *проби*: Ох, їсти, *проби*, їсти! (УІ XVII-XVIII, 176) (СДЛСІСП, 55), *порати*: Чи тебе, чи дітей, чи *порать* кобилу?! (УІ XVII-XVIII, 176) (СДЛСІСП, 53), вульгаризми: *дідько*: Надав тебе *дідько*! (УІ XVII – XVIII, 176) (СУМ 9, 4), а також використання іноземних мов. Застосовуючи розмовну лексику, автор намагався зробити твори зрозумілими для народу, а також зобразити своїх персонажів максимально реалістично. Використання російської і польської мови свідчить про строкатість українського населення, а також важливий статус цих мов в Україні [УІ XVII – XVIII, 4–27]. *Російська мова* у інтермедіях Г. Кониського: Да што не зрубили ли тебя? (УІ XVII – XVIII, 175). Використання польської мови зумовлене впливом Речі Посполитої на культуру західної частини України. Оскільки освіта на українських землях була підпорядкована польській владі, то однією з мов навчання була польська: Так iest, ale większy, iak twoy pan Podstoły: u niego miałes sobie korysci weczworą, a u mnie spodzieway się przyiąc wdzieściorą (УІ XVII – XVIII, 182). Використовується також *білоруська мова*: Як же хоццеце, дак ви еи призовіце (УІ XVII – XVIII, 184).

Драма Г. Кониського "Воскресеніє мертвих" та інтермедії до неї зазначають процеси творення нової лексики, запозиченої з інших мов або створеної з уже наявних слів: *москаль*: *Москаль*: Чево ти шумишь? (УІ XVII – XVIII, 175) (ЕСУМ 3, 519), *брехня*: Так їм треба! За свою *брехню* поніміли! (УІ XVII – XVIII, 169) (ІСУЯ, 140), *дорожнета* (*дорожнеча*): Егей, яка в світі *дорожнета* стала (УІ XVII – XVIII, 176) (ІСУЯ, 793), *журба*: А из *журбы* тяжкой пердь пердя наганяе! (УІ XVII-XVIII, 166) (ІСУЯ, 943).

У підсумку зазначимо, що лексика драми "Воскресеніє мертвих" та інтермедій до неї відзначається різноманітністю, зумовленою змінами реалій того часу та впливом особливостей доби Бароко. Вона репрезентує не тільки народнорозмовну і церковнослов'янську мови, а й уміщує велику кількість лексем з інших мов: польської, російської, білоруської. Така мовна строкатість вказує на динамічні процеси змін у мовній системі, зумовлені складними соціокультурними передумовами та жанрово-стильовими особливостями, поява нової лексики скеровує на новий етап розвитку

мови, а поєднання книжної мови з народнорозмовною – на початок формування нової української літературної мови.

1. *Гнатюк Л. П.* Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції: монографія / Л. П. Гнатюк. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – 446 с. 2. *Довгалецький М.* Поетика (Сад поетичний) / М. Довгалецький. – К. : Мистецтво, 1973. – 436 с. 3. *Передрієнко В. А.* Формування української літературної мови XVIII ст. на народній основі / В. А. Передрієнко – К. : Наукова думка, 1979. – 143 с. 4. *Передрієнко В. А.* Староукраїнська "проста мова" XVI-XVIII століття в контексті формування національної літературної мови / В. А. Передрієнко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Вип. 4. – К. : Київський ун-т, 2001. – С. 16–23. 5. *Прокопович Ф.* Філософські твори в 3 томах / Прокопович Ф. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 1. – 511 с. 6. *Русанівський В. М.* Історія української літературної мови: [підручник] / В. М. Русанівський. – К. : Артк, 2001. – 392 с. 7. *Стрельчук Г. П.* Словозмінні особливості іменника в мові українських інтермедій XVII–XVIII ст. / Г. П. Стрельчук // Мовознавство. 2002. – С. 286–291.

Умовні скорочення назв джерел

ЕСУМ 3 – Етимологічний словник української мови в 7 томах / [уклад. Р. В. Болдирев та ін.] – К. : Наук. думка, 1989. – Т. 3. – 632 с.

ІСУЯ – Історичний словник українського язика / [укл.: Є. Тимченко, Є. Волошин та ін.]. – К. – Х. : Державне видавництво України, 1930-32. – Т. 1. – XXIV + 948 с.

СДЛСІСП – Лисенко П. С. Словник діалектної лексики середнього і східного Полісся / П. С. Лисенко. – К. : Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. – 72 с.

СПГ – Ващенко В. С. Словник полтавських говорів / В. С. Ващенко – Х. : Видавництво ХДУ ім. О. М. Горького, 1960. – 107 с.

СУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. у 28 вип. / НАН України Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича [ред. Д. Гринчишин, У. Єдлінська та ін.]. – Л. : Видавнича фірма "Афіша", 2002. – Вип. 9. – 256 с.

УІ XVII - XVIII - Українські інтермедії XVII - XVIII ст.: пам'ятки давньої української літератури / [ред. М. К. Гудзій]. – К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1960. – 239 с.

УЛ XVIII – Українська література XVIII ст. / [Дзевєрін О.І., Бажан М. П. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1983. – 694 с.